

РИСТО ФОТОВ
КАТЕРИНА ФОТОВА

Глобалната финансиска криза и нејзините последици по
светската економија

Abstract

There have been financial crises before, and in our lifetimes. This one swamps all of those. It can only be compared with 1929, because the level of irresponsible lending that drove the now-bursting bubble has no parallel in history.

The **financial crisis of 2007–present** is a financial crisis triggered by a liquidity shortfall in the United States of America banking system. It has resulted in the collapse of large financial institutions, the "bail out" of banks by national governments and downturns in stockmarkets around the world. It is considered by many economists to be the worst financial crisis since the Great Depression of the 1930s. It contributed to the failure of key businesses, declines in consumer wealth estimated in the trillions of U.S. dollars, substantial financial commitments incurred by governments, and a significant decline in economic activity. Many causes have been proposed, with varying weight assigned by experts. Both market-based and regulatory solutions have been implemented or are under consideration, while significant risks remain for the world economy over the 2010–2011 periods. Although this economic period has at times been referred to as "the Great Recession," this same phrase has been used to refer to every recession of the several preceding decades.

The collapse of a global housing bubbles, which peaked in the U.S. in 2006, caused the values of securities tied to real estate pricing to plummet thereafter, damaging financial institutions globally. Questions regarding bank solvency, declines in credit availability, and damaged investor confidence had an impact on global stock markets, where securities suffered large losses during late 2008 and early 2009. Economies worldwide slowed during this period as credit tightened and international trade declined. Critics argued that credit rating agencies and investors failed to accurately price the risk involved

with mortgage-related financial products, and that governments did not adjust their regulatory practices to address 21st century financial markets. Governments and central banks responded with unprecedented fiscal stimulus, monetary policy expansion, and institutional bailouts.

1. Воведни напомени

Светската економска историја од почетокот на 20-иот век повеќе пати се соочувала со финансиски кризи од помали или со поголеми размери: Големата рецесија од 1929-1933 година, латинско-американската криза од 1982 година, азиската финансиска криза од 1997-1998 година, Дот-ком крахот од 2000 година, скандалот со американската енергетска компанија Енрон, тоа се само најбитните. Ниту една од овие кризи не може да се третира како изолиран историски инцидент.

Глобалната финансиска криза во 2008 година претставува најлоша криза по Големата депресија од триесеттите години на минатиот век. Таа криза ја турна светската економија во остра рецесија, чиј крај е тешко со сигурност да се предвиди.¹

Голем број водечки финансиски институции банкротираа, беа купени или спасени само благодареејќи на државната парична помош.

Се чини дека глобализацијата, финансискиот инженеринг и софистицираноста на современите финансиски производи уште повеќе ја влошија ситуацијата.

Брзата глобализација на светската економија го има зголемено учеството и дисперзираноста на таквите инциденти генерирајќи ефект на пренесување на кризата во вид на бранови кои во полна мерка ја разоткри чувствителноста на светскиот финансиски систем.

Стана сосема јасно дека и последната финансиска криза започната на американскиот хипотекарен пазар на крајот од 2007 година поприми глобални размери и од финансиската се повеќе се пренесе во реалната сфера во многу земји.

Познато е дека острите финансиски кризи редовно имаат длабоки и трајни ефекти врз економската активност, што на убедлив начин се потврди и овој пат. Финансиската криза, која започна во САД, најпрво се почувствува во таа земја, каде рецесијата започна уште во декември 2007 година. Потоа, низ различни канали, опаѓањето на економскиот раст се прошири низ целиот свет, така што во 2009 година глобалната економија навлезе во сериозна рецесија. Всушност, финансиската криза и рецесија од САД се проширија глобално преку обата финансиски и трговски канали.² Со зголемувањето на цените на куќите во САД, странските банки видеа можност да инвестираат во тој пазар во САД. Кога хипотеките кои ги покриваа хартиите од вредност почнаа да ја

¹ Труд на проф. др. Михаил Петковски, Глобалната финансиска криза во 2008 година-причини и последици

² <http://2008financialcrisis.umwblogs.org/executive-summary/>

намалуваат својата вредност, и вредноста на самите хартии од вредност почна да опаѓа. Кога виделе дека цените на нивните средства почнале да опаѓаат, инвеститорите пробаа да ги претворат во кеш нивните средства на почетокот на август 2007 година. Овие средства биле замрзнати заради недостатокот на купувачи на пазарот. Како што кредитите станаа се помалку барани, и како одговор на намалената доверба во финансиските институции на САД, интернационалните банки почнаа да ја зголемуваат каматната стапка со која тие едни на други си позајмуваат пари, позната како ЛИБОР.

2. Причините за кризата

Во август 2007 година, француската банка BNP Paribas отпиша побарувања од 3 инвестициони фондови, со што сигнализира неликвидност на одделни сегменти на пазарите на секуритизирани хартии од вредност во САД. Со тоа беше означен почетокот на кризата.³ Кризата и овојпат, како и во 1929 година, се појави најпрвин во економски најмоќната земја на светот.

Во 2008 година, голем број водечки финансиски институции банкротираа, беа купени или спасени само благодарейќи на државната парична помош. Глобалните берзи нагло се намалија за околу 50% од највисоките нивоа постигнати во 2007 година, а во развиените земји кредитните пазари замрзнаа, што предизвика жестоки ликвидносни проблеми дури и за елитните банки. Многу земји во развој, соочени со драматични финансиски проблеми, беа принудени да побараат помош од Меѓународниот монетарен фонд.

Според директорот на ММФ, поранешниот француски министер за финансии, Доминик Строс-Кан, со кризата ММФ се враќа во бизнисот.⁴ Како резултат на неа, доделени се кредити во висина од повеќе од сто милијарди долари на земји со акутни проблеми со платежниот биланс. Меѓу првите земји земји што склучија аранжман со ММФ се вброи Исланд, на чие стопанство му се закануваше банкрот, по пропаѓањето на неколку големи банки. Мексико го доби досега најголемиот кредит што го дал ММФ, тежок 47 милијарди долари; Полска доби 20 милијарди. Потоа следуваа Белорусија, Летонија, Унгарија, Пакистан, Србија и Украина. Но и земји како Турција, Романија, Монголија и Бугарија му се обратија за помош на ММФ, а се очекува и други земји да го сторат истото.

Светската економска и финансиска криза придонесе за навистина неочекувана ренесанса на ММФ. Кога земјите веќе немаат друг избор-тука е Фондот.

Почетниот импулс за почеток на сегашната криза беше колапсот на пазарот за недвижности во САД (real estate bubble), т.е. со драстична надолна корекција на цените на куќите, становите и градежното

³ “Феноменологија на економските кризи”, проф.др.Таки Фити, 2009, стр. 247

⁴ “Кризата му донесе ренесанса на ММФ”, *Дневник*, 05.10.2009, стр. 10

земјиште.⁵ Хипотекарните заеми колабираа први, бидејќи тоа беа инвестиции најмногу зависни од релативно сиромашни позајмувачи, за кои беше најверојатно дека ќе дојдат во тешкотии. Во голем број случаи, се работеше за поединци со сомнителна кредитоспособност и ниска финансиска писменост, на кои банките сепак неуморно им нудеа кредити и тоа со многу мало учество во вредноста на кредитот (околу 5%).

Но, ниту кризата беше предизвикана само од хипотекарните заемите, ниту таа се ограничи само на САД. На пример, во моментот на избивањето на кризата вкупната актива на исландскиот банкарски систем беше десет пати поголема од националниот БДП. Сега е јасно дека во меѓународни рамки постојеа голем број средства (од куќи до акции) чии вредности беа вештачки надуени. Веднаш по колапсот на пазарот на недвижности, дојде до прскање и на други меури: на акциите, на суровините (нафта, метали итн.) Тоа имаше силен доходовен ефект (income effect) во светската економија, фирмите и семејствата загубија милијарди долари за кус временски период.

Уништувањето на милијарди долари капитал водеше до исчезнување на многу банки, меѓу кои и такви гиганти какви што беа Беар Стернс (Bear Sterns) и Леман Брадерс (Lehman Brothers) на Вол Стрит. Леман Брадерс постојано ги финансираше своите активности со долгови, кои по банкротот на банката се проценуваа над 600 милијарди долари. Претпријатието има џиновска изложеност на хипотеки од вредност и други кредитни деривати, чиј пазар реално исчезна за време на кризата.

Пропаста на големата инвестициона банка Леман Брадерс со актива од 600 милијарди долари предизвика невидена паника и дефинитивно ги замрзна кредитните пазари во водечките светски економии. Довербата меѓу економските субјекти падна на најниската можна точка. Всушност, ова беше и најголемото банкротство во историјата на американското банкарство, според големината на активата на банката.

Со потешкотии во работењето се најдоа и други банки, не само во САД, туку и во Европа. Некои од најзначајните англиски банки беа делумно национализирани, големата белгиска групација Фортис (Fortis) беше поделена и спасена со заедничка акција на Белгија, Холандија и Луксембург (вредна 11,2 милијарди евра), а германската држава ја спречи пропаста на Хипо Реал (Нуро Real), втората најголема хипотекарна банка во земјата. При крајот на 2008 година, САД интервенираа да ги спасат Ситикорп (Citicorp) и Bank of America, двете најголеми универзални банки во таа земја.

Како светскиот финансиски систем се најде во таков хаос?⁶ Изгледа дека сегашната финансиска криза се должи на испреплетеноста на **3 главни тренда**, карактеристични за многу земји и за различни видови на финансиски институции.

⁵ Труд на проф. др. Михаил Петковски, Глобалната финансиска криза во 2008 година-причини и последици

⁶ Проф. Др. Михаил Петковски, Финансиски пазари и институции, второ дополнето и изменето издание, 2009 година, стр. 66

Првиот тренд беше сам по себе позитивен: креирање на големо богатство кое беше потребно да се пласира во различни видови инвестиции. Пред да стане гувернер на Централната банка на САД, Бен Бернанке зборуваше за “големи вишоци на ликвидност” во светската економија, особено во Азија (Кина, Индија, земјите извознички на нафта, итн). За прв пат во историјата, релативно голем број земји во развој бележеа големи суфицити на тековните сметки, односно акумулираа огромни количества на девизни резерви. Само Кина на крајот на 2008 година имаше девизни резерви во износ од 2.000 милијарди долари.

Покрај тоа, во последните 20 години, многу земји ги модернизираа своите финансиски системи и создадоа нови канали што ги поврзуваа штедењето и инвестициите. Во Шпанија, Исланд, Ирска и Британија, бумот на недвижностите беше без историски преседан. Се разбира, поголемото богатство е добра работа, но прашањето е дали тоа беше инвестирано на ефикасен и солиден начин.

Тоа не води до вториот тренд: преголемата спремност и на индивидуалците и на финансиските институции да превземат ризик. Поттикнат од изобилието на ликвидност, овој тренд се покажа во многу области какви што се недвижностите, дериватните пазари, банкарските заеми и преценетите акции. Многу финансиски институции беа високо задолжени наспроти големината на нивниот капитал- на пример, водечките европски банки имаа коефициенти на вкупна актива/акционерски капитал помеѓу 30:1 до 50:1 во 2007 година. Превисокото ниво на задолженост, математички гледано, создаде мала маргина на грешка. Работа на елементарна аритметика е да се види дека при такви соодноси, евентуалното опаѓање на вредноста на активата за само 2-3 проценти може да го збрише капиталот на банките.

Преголемата изложеност сепак не ги спречуваше сите видови финансиски институции да бидат и понатаму многу агресивни во поглед на порастот на нивната активност и да веруваат дека добрите времиња ќе траат вечно. Таквото однесување на краток рок носеше убави профити, но на долг рок се покажа катастрофално. Експанзивната монетарна политика, водена во многу земји, вклучувајќи ги и САД, уште повеќе го охрабруваше тој неоснован оптимизам.

Третата компонента се однесува на неадекватната регулација (особено на небанкарските финансиски институции), која не стори ништо да го спречи растењето на многубројните меури. Напротив, во многу случаи властите всушност беа среќни поради порастот на цените на недвижностите и на финансиските инструменти и не сторија ништо да ги забават тие трендови, толкувајќи ги како знак за силата и динамизмот на нивните економии.

Но, неуспехот не може да им се препише само на државните регулатори. Целиот систем на корпоративно управување и надзор колабираше. Тој, покрај регулаторите ги вклучува и акционерите, сметководствените системи, кредиторите, кредитните рејтинг агенции, менаџерските структури итн. Мнозинството луѓе, вклучувајќи ги и информираниите инсајдери едноставно “заборавија” на систематскиот ризик кој финансиските институции го прифатија.

3. Природата на сегашната рецесија

Актуелната рецесија, која произлезе како резултат на глобалната финансиска криза, не претставува стандардна рецесија, која сме ја среќавале по Втората светска војна и која е опишана во учебниците по макроекономија. Вообичаените рецесии во западните земји се предизвикани или барем допуштени од централните банки, кога, под влијание на некој голем инфлационен шок решаваат да ги сменат приоритетите и наместо нивна главна цел да биде одржувањето на полната вработеност, тие се концентрираат на одржувањето или обновувањето на нивната репутација на кредибилни борци против инфлацијата.

Тековната финансиска криза беше придвижена од шпекулативните меури на пазарот на недвижности, пазарот на акции и пазарот на енергија. Меуриите се всушност предизвикани од замките на фидбекот: зголемените шпекулативни цени го зголемуваат оптимизмот, кој пак, охрабрува поголеми купувања и оттаму растат шпекулативните цени- се до појавата на пропаста-рецесијата.

Сегашната рецесија е слична на онаа од 2001-2003 година, односно и во двата случаи тие се резултат на прскањето на финансиските меури (asset bubbles).⁷ На средината на 2007 година, вредноста на глобалните финансиски инструменти изнесуваше околу 80.000 милијарди долари, а денес изнесува 60.000 милијарди долари.

Но, во 2001-2003 рецесијата беше блага и совладана исклучиво со интервенции на монетарната политика, која преку намалување на каматните стапки и инјектирање ликвидност во системот ја спречи финансиската паника. Во 2008 година, американската централна банка ја намали клучната каматна стапка речиси на нула и им понуди огромни количества ликвидност на банките, овој пат без никаков резултат.

Постојат 2 причини за силината на сегашната рецесија. **Прво**, рецесиите создадени со прскањето на финансиските меури се поостри и траат подолго од рецесиите предизвикани од други причини (на пример, од шоките на страната на понудата). Веројатната причина е што растот пред кризата е базиран на илузијата за пораст на доходот и е повеќе вештачки. **Второ**, синхронизираните кризи (во кои неколкуте главни економии се истовремено погодени) се потешко совладливи. Ниедна земја не може да се потпре на другите за да се извлече од рецесијата преку зголемената побарувачка за нејзиниот извоз. Сегашната криза е предизвикана од финансиските фактори, а истовремено е синхронизирана. Според Родрик, се наоѓаме во најлошиот од сите можни светови.

На остриите рецесии, редовно им претходи силна експанзија на економската активност и креирање економии на балони, меури- силен пораст на цените на акциите, цените на недвижностите и сл. Тоа се

⁷ Труд на проф. др. Михаил Петковски, Глобалната финансиска криза во 2008 година-причини и последици

периоди кога финансиските текови се одлепуваат од реалните текови во економијата.⁸

4. Главни виновници за финансиската криза

Според анкета на агенцијата “Evolution securities”, поранешниот директор на американските федерални резерви (ФЕД), **Алан Гринспен** е прв на листата со виновници за светската финансиска криза.⁹

На второто и третото место се поранешниот претседател на САД, бил Клинтон, и британскиот премиер Гордон Браун, оценија раководителите на британските инвестициски фондови.

Во анкетата, во која учествуваа околу 200 менаџери на фондови и инвеститори, најмногу гласови за главен виновник за кризата доби Гринспен, кој беше директор на ФЕД од 1987 до 2006 година. Околу 35% од испитаниците се уверени дека неговата долготрајна политика на ниски каматни стапки придонела за кредитниот бум, а потоа и за крахот на светските финансиски пазари.

Во некои други истражувања¹⁰, пак, меѓу главните виновници за финансиската криза во САД се споменува поранешниот претседател George W. Bush, кој, за време на неговото претседателствување од 8 години, активно се залагаше за политика на дерегулација, која ја предизвика најголемата финансиска и економска криза по Големата депресија¹¹. Неговата администрација донесе сет-мерки со кои свесно се спречуваше контролата на кредитната историја на клиентите кои земаа хипотекарни кредити од банките.¹²

На 3 октомври 2008 година, Bush го потпишал 700 милијарди долари вредниот *Economic Stabilization Act of 2008*, којшто бил наменет како финансиска помош и капитални инјекции за банките.¹³

5. Последици од финансиската криза

Кога САД се во рецесија, речиси нема земја што може да остане имуна на турбуленциите во економски најмоќната земја во светот. Тоа беше така и за време на Големата депресија, и по Втората светска војна, и особено денес, во ерата на глобализацијата. Главните механизми преку кои се пренесуваат негативните импликации од рецесијата во САД

⁸ “Феноменологија на економските кризи”, проф. др. Таки Фити, 2009, стр. 247

⁹ “Гринспен-главен виновник за светската криза”, *Дневник*, 03.07.2009, стр. 9

¹⁰ http://www.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,1877351_1877350_1877320,00.html

¹¹ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7814704.stm>

¹² “Економската криза и борбата против тероризмот го обединија светот”, *Капитал*, бр. 516, 17.09.2009, стр.48

¹³ http://en.wikipedia.org/wiki/Emergency_Economic_Stabilization_Act_of_2008

во останатите економии во светот се **надворешната трговија и меѓународно движење на капитал и технологија**.¹⁴

Како губитници од рецесијата во САД посебно се наведуваат: Кина, која трпи реални загуби поради смалените можности за извоз во САД, Индонезија, Малезија, Тајван и Јужна Кореја, земји од кои Кина набавува сировини, како градежно дрво и каучук и разни други компоненти кои се вградуваат во финалните производи за американскиот пазар; земјите на Латинска Америка чии производи (бакар, минерали и сл.) завршуваат на пазарите на САД и Кина; најразвиените земји од ЕУ кои претрпеа значителни загуби поради намалената побарувачка за нивните извозни производи во САД; Јапонија, како голем извозник на производи од областа на електрониката и на автомобили итн.

Развиените европски економии кои купуваат производи од американскиот финансиски пазар веќе на големо ги чувствуваат последиците од забавување на стопанскиот раст. Општествениот бруто производ на 27 земји членки на ЕУ во 2007 година беше помал за 0,1% во однос на претходната година. Падот на стапката на стопански раст на земјите на ЕУ кои по ослабнувањето на доларот и фунтата досега беа бастиона на економската стабилност во 2008 година и изнесувал околу 1,6%. Според истите проценки се очекува стапката на стопански раст на најразвиените европски стопанства во 2009 година да изнесува - 4,0%. Ова претставува далеку од условите потребни за остварување на целите утврдени со Лисабонскиот договор: повисока стапка на стопански раст и повеќе работни места кои ќе овозможат преобразената Европа да се натпреварува со новите економски гиганти Кина и Индија.

Земјите во транзиција од кои многу од нив станаа и членки на ЕУ само дополнително го усложнија проблемот на Европа: по постигнатите позитивни и релативно високи стапки на стопански раст во претходните години, кои во многу транзициони економии беа резултат на приливот на странски средства со посредство на комерцијалните банки и меѓународните финансиски институции, повеќе европски пазари во развој се соочија, за сега веќе реално, со сценарио на рецесија и непосредна закана за појава на негативни стапки на раст на општествениот производ.

Развиените економии на членките на ЕУ соочени со забавувањето на растот тежнеат на прибегнување кон финансиски протекционизам што најмногу ќе ги погоди земјите во транзиција кои се потпираат на кредитите на странските деловни банки чии филијали работат на нивните пазари. Ова бара преориентација на заеми од меѓународните финансиски институции, а пред се на ММФ, Светската банка, Европската банка за обнова и развој, што ќе му овозможи ренесансна улога на ММФ.

Земјите во транзиција кои имаат режим на пливачки девизни курсеви веќе се соочиле со намалување на вредноста на својата валута во однос на странските. Притисокот на валутите на земјите во транзиција со фиксни девизни курсеви, меѓутоа, ќе продолжува така што сценариото на девалвација на бугарската и валутите на балтичките земји е многу

¹⁴ “Феноменологија на економските кризи”, проф.др.Таки Фити, 2009, стр. 248

реално (оттаму и проекцијата на негативни стапки на раст за споменатите економии во 2010 година).

ТАБЕЛА I Прогноза на стапката на стопанскиот раст во 2009 година во избрани земји во % во однос на претходната година

Земја	Стапки на стопанскиот раст
Свет	-4.3
Европска унија	-4.6
САД	-2.9
Јапонија	-6.7
Германија	-5.6
Италија	-4.4
Велика Британија	-4.1
Шпанија	-3.3
Франција	-3.0
Швајцарија	-3.0
Русија	-6.0
Чешка	-3.5
Унгарија	-3.3
Полска	-0.7

Извор: World Economic Outlook, 2009. , проценки на ММФ

ТАБЕЛА II Стапки и предвидување на стапки на стопански раст за избрани земји во транзиција во % , во однос на претходната година

Земја/година	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Албанија	6.2	5.5	-2.0	2.0	4.5	5.5	6.0
Ерменија	13.7	6.8	-1.9	2.5	4.5	5.7	6.2
Азербејџан	25.0	10.8	-0.9	5.2	6.9	7.6	7.2
Белорусија	11.9	10.0	-8.6	1.7	5.3	5.0	5.0
Б и Х	5.9	5.5	-3.0	1.5	4.0	5.0	6.0
Бугарија	6.2	5.9	-3.1	-1.5	2.4	3.1	4.5
Хрватска	5.6	3.3	-1.5	1.0	3.2	3.9	3.2
Чешка	6.0	3.2	-2.1	1.1	3.3	4.0	3.7
Естонија	6.4	-3.3	-10.3	0.6	2.7	3.5	3.9
Грузија	12.3	2.1	-0.9	1.5	4.0	4.4	5.4
Унгарија	1.1	0.5	-6.4	0.1	2.6	3.1	3.9
Казакстан	8.5	3.0	-1.9	2.4	5.5	6.6	6.7
Летонија	10.2	-2.0	-12.3	-3.4	2.8	3.2	3.5
Литванија	8.9	3.2	-10.6	-0.1	3.6	3.9	4.2
Македонија	5.9	5.0	-0.7	1.5	5.8	5.4	5.3
Полска	6.6	5.4	-2.7	2.8	4.3	3.6	3.3
Романија	4.9	7.1	-4.2	0.0	3.8	2.1	5.4
Русија	8.1	5.6	-4.0	1.1	3.5	4.5	4.8
Србија	7.5	5.4	-2.2	0.1	3.5	4.2	4.8
Словачка	10.4	6.4	-2.5	1.3	3.0	3.5	3.7
Словенија	6.8	3.5	-2.9	1.9	2.6	3.4	2.8

Украина	7.6	2.1	-14.7	1.3	3.8	4.5	4.8

Извор: Business Monitor International Special Report: Emerging Europe: The Crises and the Recovery, април 2009., p.13.

*Двете главни последици на глобалната финансиска криза се губењето доверба во финансиските институции и првата вистинска глобална рецесија по Големата депресија од 1929 година. Таа бара силен одговор од глобалните и националните лидери. Поекспанзивна монетарна и особено фискална политика се неопходни заради компензирање на падот на приватната побарувачка. Но, мнозинството помалку развиени земји немаат простор за фискален стимуланс. Земјите во развој и транзиционите економии се соочуваат со нагло намалување на приливите на странски капитал, поради што брзата и обемна финансиска поддршка од страна на меѓународните финансиски институции е од витално значење.*¹⁵

Заклучок

Несомнено сегашната финансиска криза не претставува само финансиска, туку таа е прв показател за длабока економска криза, а според многу елементи може да се каже дека претставува криза на еден стопански и политички систем: *либерален капитализам*. Бројните настани регистрирани од 1970 до 2007 година во светот, а кои можат да се претстават преку бројки, кои говорат дека, во овој период во светот се случија 127 банкарски кризи, повеќе од 208 курсни кризи, 63 должнички кризи, 42 двократни (банкарска и курсна) кризи итн., како и настаните што се случиле во изминатите 60-тина години, на глобалната светска сцена неизбежно се наметнува прашањето: дали воспоставениот политички систем во 1945 година е веќе потрошен? Политичкиот и светскиот економски систем е дефиниран во 1944 и 1945 година, врз основа на тогашните политички и економски односи на силите. Несомнено, во меѓувреме овој систем, со доларот во центарот на вкупните случувања, ја изгуби ексклузивноста на единствена светска резервна валута и доби рамноправен конкурент во еврото.

Оваа криза по многу нешта се разликува од сите кризи што се случиле во последните дваесет години. За разлика од кризата во источна Азија и другите кризи што се случија во последните 20 години, оваа криза претставува прва криза која се појави во центарот на глобалниот финансиски систем. Другите кризи потекнуваа на перифериите на тој систем. Но и покрај тоа што оваа криза е започната во центарот, периферијата ќе биде најмногу погодена. Дури и државите кои имаат добра економска политика ќе бидат погодени. Секако, земјите кои се повеќе задолжени ќе бидат најмногу погодени. Тие мораат да позајмуваат пари секоја година, а цената на тој капитал ќе биде повисока. Понатаму земјите кои имаат трговски дефицит мораат да го финансираат тој дефицит и ќе им биде сè потешко и потешко тоа да го прават, заради што ќе мораат да се соочат со повисоки каматни стапки

¹⁵ Труд на проф. др. Михаил Петковски, Глобалната финансиска криза во 2008 година-причини и последици

при финансирање на тој дефицит. Но кое е решението? Во денешниот свет на глобализација, странските инвестиции се мошне важни за многу земји, но и тие инвестиции ќе бидат забавени. Ова последното поради фактот што капиталот природно од местата кои се помалку стабилни кон места кои се постабилни.

Финансиските кризи се резултат, пред сè, на брзиот пораст на понудата на пари, парични сурогати и парични деривати (финансиски средства) од реалниот имот. Оттука несомнено произлегува дека количината на финансиските средства треба да е еднаква на вредноста на реалните средства (стоки, услуги и имот). Тоа значи дека зголемувањето на вредноста на стоките и услугите и вредноста на имотот треба да е проследено со зголемување и на финансискиот имот. На долг рок нивниот пораст мора да биде ист, од причини што во спротивно ќе дојде до нерамнотежа помеѓу финансискиот и реалниот пазар, што неминовно доведува до криза. Понудата на пари треба да ја покрие вредноста на стоките и услугите. Доколку количината на пари расте побрзо од производството на стоки и услуги, тоа води до соочување со инфлација и до обезвреднување на парите. Несомнено дека кризите се резултат на дискрепанциите меѓу финансиските и реалните фондови. Оттука финансискиот сектор е тој кој треба да го следи развојот на реалниот сектор.

9. Користена литература:

1. “Финансиски пазари и институции”, проф. др. Михаил Петковски, второ дополнето и изменето издание, 2009
2. “Капитал”, 24.09.2009
3. “Глобалната финансиска криза во 2008 година- причини и последици”, труд на проф. др. Михаил Петковски
4. “Глобалната финансиска криза (2007-2009) како предизвик за економска политика“, труд на проф. др. Михаил Петковски,
5. Говор на проф. др. Михаил Петковски за предавањето на тема “Република Македонија и светската економска криза“ во организација на фондацијата Никола Кљусев, 04.02.2009,
6. Анатомија на финансиската и економска криза во светот, Годишен зборник, 2009, Економски факултет, Универзитет “Гоце Делчев” Штип, труд на проф.д-р Ристо Фотов,

7. “Дневник”, 03.07.2009 и 05.09.2009,
8. “Reinventing Economics” од Robert Schiller
9. http://www.wikininvest.com/wiki/Lehman_Brothers
10. www.wikipedia.org
11. <http://2008financialcrisis.umwblogs.org/executive-summary/>
12. <http://ablog.typepad.com/.a/6a00e554717cc98833011168fbf520970c-500wi>
http://images.google.com/imgres?imgurl=http://www.epips.com/graphs/djia/djia1929.gif&imgrefurl=http://www.epips.com/indices/djia/1929crash.html&usq=_o6UuYpEKFstlbzg3f5CIEDxbXFM=&h=338&w=551&sz=8&hl=en&start=17&tbnid=ZnfDyMuGbSMCGM:&tbnh=82&tbnw=133&prev=/images%3Fq%3Dfinancial%2Bcrisis%2B2008%2Bdow%2Bjones%26gbv%3D2%26hl%3Den
13. http://defencedebates.files.wordpress.com/2008/10/alan_greenpan_01.jpg
14. http://www.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,1877351_1877350_1877320,00.html
15. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7814704.stm>
16. http://en.wikipedia.org/wiki/Emergency_Economic_Stabilization_Act_of_2008
17. “Феноменологија на економските кризи”, проф.др.Таки Фити, 2009
18. “The Financial crisis of 2007/2008 and its macroeconomic consequences” – J. E. Stiglitz
19. PowerPoint презентација од проф. Др. Михаил Петковски: “Глобалната финансиска криза (2008-); Што се случи и што не очекува?”
20. “Financial crisis and its effect in the Republic of Macedonia”- Верица Хаџи-Василева Марковска